

СТЫЛІСТЫЧНАЕ ВЫКАРЫСТАННЕ БУДАЎНІЧАЙ ЛЕКСІКІ Ў АПОВЕСЦІ ВАСІЛЯ БЫКАВА «ЗНАК БЯДЫ»

С. К. Берднік

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
бул. Кальварыйская, 9, 220004, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
berdnikslarhej@gmail.com*

Даследаванне тэматычных груп лексікі ў творах мастацкай літаратуры дае магчымасць сістэматызаваць лексічны матэрыял у дачыненні да лексічнай парадыгмы слова, прасачыць не толькі семантычнае напаўненне асобнай лексічнай адзінкі ў пэўным кантэксце, але і выявіць яе стыль-выя асаблівасці ў кожным канкрэтным выпадку. На прыкладзе аповесці Васіля Быкава «Знак бяды» разглядаецца выкарыстанне тэматычнай групы будаўнічай лексікі. У большасці выпадкаў гэта субстантывы і асобныя іх дэрываты.

Ключавыя словы: будаўнічая лексіка; семантыка; тэматычная група; стылістычнае выкарыстанне.

STYLISTIC USE OF CONSTRUCTION VOCABULARY IN VASIL BYKOV'S STORY «THE SIGN OF TROUBLE»

S. K. Berdnik

*Belarusian State University,
9, Kalvariyskaya Str., 220004, Minsk, Republic of Belarus
Corresponding author: S. K. Berdnik (berdnikslarhej@gmail.com)*

The study of thematic groups of vocabulary in works of fiction makes it possible to systematize lexical material in terms of the lexical paradigm of the word, to trace not only the semantic content of a particular lexical unit in a certain context, but also to identify its stylistic features in each specific case. The use of the thematic group of construction vocabulary is considered on the example of Vasil Bykov's story «The Sign of Trouble». In most cases, these are substantives and their individual derivatives.

Key words: construction vocabulary; semantics; thematic group; stylistic use.

Калі журналіст валодае нейкай інфармацыяй, якую павінен данесці да пэўнага адрасата, яму неабходна захаваць, па-першае, дакладную сутнасць гэтай інфармацыі, па-другое, знайсці адпаведнае моўнае афармленне выкладзеным фактам. Яго тэкст разлічаны на пэўную актуальнасць у пэўны час і ў пэўных умовах.

Адзін з галоўных атрыбутаў стваральнікаў медыятэкстаў – жаданне і ўменне пісаць. Творчы працэс – працэс амаль неспасцігальны, ён не паддаецца механічнаму выраўноўванню, не ўкладваецца ў трафарэтныя асадкі, хаця вучоныя і распрацавалі пэўныя тэкстаўтваральныя прынцыпы і патрабаванні. І неабходна адзначыць, што ўся навука пра тэкст ідзе ад самога тэксту, як спачатку было слова, а потым усё сказанае пра яго. У тэксце знаходзяць увасабленне вынікі псіхаэмацыянальнай дзейнасці чалавека, а кожны чалавек – гэта цэлы свет. Уменне перадаць гэтае светаадчуванне дакладна і вобразна іншым, уменне ўздзейнічаць словам на думкі і пачуцці адрасата – паказчык таленту журналіста. Інакш кажучы, узровень таленту журналіста можа вымярацца ступенню карэляцыі духоўнага і інтэлектуальнага паміж аўтарам і рэцыпіентам. Дасканалае валоданне мовай пры гэтым – адна з галоўных умоў рэалізацыі творчага патэнцыялу. Можна з упэўненасцю сцвярджаць, што толькі творчая моўная асоба можа стаць прыкметнай з’явай у сучасных вербальных сродках масавай камунікацыі.

Што ж да твораў мастацкай літаратуры, то тут падыход некалькі іншы. Аўтар мае права на пэўную выдумку, шырокае выкарыстанне вобразных сродкаў мовы, а мастацкі тэкст разлічаны на доўга-тэрміновую перспектыву. Пры гэтым аўтар у найбольшай ступені можа выказаць суб’ектыўную думку, знайсці прыёмы шырокага абагульнення грамадскіх з’яў, выказаць сваю пазіцыю праз мову і характары герояў твора.

Творчасць кожнага пісьменніка адлюстроўвае індывідуальна-аўтарскае бачанне свету, яго жыццёвы вопыт, асаблівасці эпохі і характар тых падзей, што сталі вызначальнымі для яго на ўсім жыццёвым шляху. Для Васіля Уладзіміравіча Быкава такой падзеяй была Вялікая Айчынная вайна, якая гартавала і разбурала, жахала і выпрабавала, давала надзею і знішчала, прыніжала і ўзносіла. Глыбокі псіхалагізм і высокая маральнасць надалі яго творчасці сусветную вядомасць і папулярнасць.

Большасць твораў аўтара прысвечана франтавым падзеям. Адсюль і ўласна-лексічны выбар пісьменніка. У кнізе «Стылістыка тэксту» прафесар М. Я. Цікоцкі адзначае: «Пад сродкамі лексічнай (або слоўнай)

выразнасці трэба разумець уласна-лексічны выбар пісьменніка, а таксама фанетычныя, граматычныя і словаўтваральныя асаблівасці мовы. Яны выкарыстоўваюцца для характарыстыкі персанажа ў сацыяльных, псіхалагічных або характаралагічных адносінах» [1, с. 131]. Венная тэматыка прадвызначыла і выкарыстанне пэўных тэматычных груп лексікі ў творчасці Васіля Быкава.

Аповесць «Знак бяды» распавядае не пра франтавыя падзеі, а пра трагічны лёс жыхароў хутара Яхімоўшчына – Сцепаніды і Петрака Багацькаў. У жыцці гэтых людзей адлюстраваліся тыя нягоды, якія выпалі на долю беларускага народа падчас калектывізацыі і фашысцкай акупацыі. Амаль усе падзеі ў творы звязаныя з пэўнай мясцовасцю – месцам жыхарства галоўных герояў. Таму падрабязнае апісанне сялянскага побыту ў аповесці займае значнае месца. У сувязі з гэтым неабходна адзначыць шырокае выкарыстанне тэматычнай групы будаўнічай лексікі, якая не толькі дае ўяўленне пра тыя ці іншыя з’явы і акалічнасці матэрыяльнага акружэння жыхароў хутара Яхімоўшчына, але і з’яўляецца сродкам раскрыцця іх псіхалагічнага стану, сродкам выяўлення пазіцыі герояў. У большасці выпадкаў гэта субстантывы і асобныя іх дэрываты, што абазначаюць канкрэтныя аб’екты рэчаіснасці.

У субстантыўную тэматычную групу будаўнічай лексікі, выкарыстанай у аповесці «Знак бяды», уваходзяць лексіка-семантычныя групы слоў, што з’яўляюцца назвамі з абагульненым значэннем пабудовы, назвы пабудоў паводле прызначэння, назвы пабудоў вясковай сядзібы-хутара, назвы частак пабудоў і іх элементаў, назвы агароджы.

Першую групу складаюць назоўнікі з каранёвай марфемай -буд- у розных дэрывацыйных варыянтах: *будынак*, *будыніна*, *будынак-змах*, *збудоўка*. У гэтую ж групу з агульным значэннем пабудовы можна аднесці лексемы *змах* і *камяніца*.

У групе назваў пабудоў паводле прызначэння выдзяляюцца дзве падгрупы: словы з лексічным значэннем будынкаў рознага прызначэння і словы са значэннем прыналежнасці для жылля. Першую падгрупу складаюць лексемы: *бальніца*, *вакзал*, *выканкам*, *Дом урада*, *касцёл*, *клазет*, *крэпасць*, *лазня*, *лаўка*, *прыбіральня*, *сельмаг*, *сельпо*, *сталоўка*, *царква*, *школа*, *шпіталь*. У другой падгрупе вар’іруюцца тры намінацыі: *дом*, *дом-палац*, *дамок*, *дамоўка*, *жытла*, *жытло*, *хата*, *хаціна*. Паводле значэння, якое вынікае з кантэксту аповесці, у гэтую падгрупу можна аднесці і лексемы *бакоўка*, *прыбудоўка*, *трысцен*.

Наступную лексіка-семантычную групу складаюць словы будаўнічай лексікі са значэннем нежылых памяшканняў і пабудоў пэўнага гаспадарчага прызначэння: *абора, асець, варыўня, гумно, дрывотня, засек, засценак, застаронак, істонка, катушок, павець (паветка), пограб, пуня (пунька), сенцы (сені), свіран, склеп, стайня, сусек, хлеў, хлявок, хляўчук*. Сюды ж можна аднесці лексемы *калодзеж (студня) і мост*.

Самую шматлікую групу складаюць назвы частак пабудоў і іх элементаў. Гэта абумоўлена, з аднаго боку, жаданнем аўтара данесці да чытача падзеі дэталізавана, у падрабязнасцях, а з другога, такі падыход стварае атмасферу псіхалагічнай напружанасці, экспрэсіўна ўзмацняе ўспрымання сітуацыі. У аповесці «Знак бяды» семантыку частак пабудоў і іх элементаў маюць наступныя словы: *акно (акенца), балкон, бёрны, бэлька, вільчак, вушак, ганак, гарышча, грубка, дах, дзверы (дзверцы), дол, дошка, загнетка, запечак (запечча), застолле, качарэжнік, комін, падаконнік, падлога (дол), падпечча, падстрэшка, пакой, палок (у запечку і пры печы), парог, пад'езд, печ, печ-каменка, прасценак, прызба, прыступка, пасуднік, рама (аконная), столь, страхы (стрэшка), сцяна, фасад, чалеснік, шула, шыба (шыбка)*. Некаторыя назвы частак пабудоў маюць свае мікрасемантычныя падгрупы. Так, словы *завесы, засаўка, клямка, крук, прабой, ручка* ўступаюць у асацыятыўную семантычную сувязь з лексэмай *дзверы*. Будова вясковага калодзежа дэталізуецца ў аповесці лексэмамі са значэннем яго частак: *барабан, дашак, зруб, калаўрот, накрыўка, ручка*. Элементы маста называюць словы: *бэлькі, дошкі, палі, парэнчы*.

Апошнюю семантычную групу будаўнічай лексікі з аповесці Васіля Быкава «Знак бяды» складаюць словы, што з'яўляюцца назвамі агароджы. Іх колькасць невялікая, семантычна яны не дыферэнцыруюцца ў кантэксце і ў большасці выпадкаў выступаюць як узаемазамяняльныя. Гэта словы *паркан, плот, тын, шыкетнік*. Лексемы *брамка, вароты, варотцы, веснічкі* можна разглядаць у гэтым радзе як мікрасемантычную падгрупу.

Найбольш ужывальнымі ў аповесці з разгледжанай тэматычнай групы лексікі з'яўляюцца словы *хата і дзверы*. І гэта не выпадкова. Хата ў Васіля Быкава – гэта не толькі месца пражывання, гэта сімвал сям'і, дабрабыту, чалавечай годнасці, бяспекі, уласнасці, непарушнасці маральных законаў грамадства. І гэты сімвал чырвонай ніткай праходзіць праз усю тканку апаведу. Вайна разбурыла звыклы лад жыцця, яна прыйшла ўсюды і, самае страшнае, у хату. Вось як разважае пра гэта

Сцепаніда: «Было ёй да гаркоты крыўдна ў душы і боязна, і чула яна: магчымасці яе людскага жыцця ўсё вузелі-змяншаліся. З кожным днём на свеце ўсё горшала, вайна ўчэпістай лапаю падбіралася ўсё бліжэй, а цяпер дык і зусім **улезла ў хату, на самы покуць, пад абразы**. І што было рабіць, апроч як бедаваць, лямантаваць, плакаць? Але слязьмі ды крывёю і так набрыняла зямля, што з таго шкоды вайне?»

Слова *дзверы* ў аповесці таксама мае сімвалічны характар. Дзверы – гэта тая мяжа, якая здольная абараніць ад небяспекі, дазваляе чалавеку адчуваць сябе недатыкальным, камфортна і ўтульна ў сваім жытле. Вайна ж парушыла гэтую мяжу: усё дазволена грубай сіле. Ва ўчынках і разважаннях Петрака бачна безабароннасць чалавека перад ваеннай навалай: «Ён ужо не зашчапляў сенцаў, толькі прычыніў **дзверы** – чорт з імі, хай ідуць, б’юць, паляць – усё роўна з імі не жыць». Пятрок пачынае разумець, што паратунку ад немцаў і паліцаяў няма і быць не можа: «Ён выйшаў з сянец на падворак і не зачыніў за сабой **дзвярэй** – нашто? **Дзверы** цяпер без патрэбы, тыя ўсё роўна адчыняць і пройдуць, куды захочуць. Для каго цяпер **дзверы**?»

Шырокае выкарыстанне будаўнічай лексікі ў аповесці Васіля Быкава «Знак бяды» сведчыць пра глыбокае веданне аўтарам народнага побыту, пра вясковыя карані пісьменніка, яго непарыўную сувязь з бацькоўскай зямлёй. Як вялікі майстар слова, ён не толькі дакладна перадаў з дапамогай народнай моўнай стыхіі ўсе акалічнасці і абставіны жыцця, але і выкарыстаў мэтанакіравана лексічныя моўныя сродкі для вырашэння пэўных ідэйных задач.

Вывучэнне тэматычных груп лексікі ў творах мастацкай літаратуры дае магчымасць сістэматызаваць лексічны матэрыял у дачыненні да семантычнай парадигмы слова, не толькі прасачыць семантычнае напаўненне асобнай лексічнай адзінкі ў пэўным кантэксце, але і выявіць яе стылявыя асаблівасці ў кожным канкрэтным выпадку. Сведчаннем таму – стылістычнае выкарыстанне будаўнічай лексікі ў аповесці Васіля Быкава «Знак бяды».

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Цікоцкі М. Я. Стылістыка тэксту: вучэб. дапам. для студэнтаў вышэйш. навуч. устаноў філал. профілю. Мінск: Беларус. навука, 2002. 223 с.